

UDK: 347.426:341.231.14
DOI: 10.5937/PDSC24163D

Dr Danijela Despotović, vanredni profesor
Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu,
Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
email: danijela.despotovic@pravni-fakultet.info

Dr Živorad Rašević, vanredni profesor
Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo u Beogradu
email: zivorad.rasevic@vspep.edu.rs

VIDOVI NAKNADE NEMATERIJALNE ŠTETE U FUNKCIJI ZAŠTITE LJUDSKOG DOSTOJANSTVA

Apstrakt:

Naknada nematerijalne štete je dugo vremena, kako u pravnoj nauci, tako i u sudskoj praksi, bila sporna. Pre nego što se pređe na obrađivanje pojedinih vidova nematerijalne štete i naknade za ove vidove, autori će u najkraćim crtama izložiti njenu suštinu, pojam, sadržinu, pravnu prirodu, svrhu i suštinu dosuđivanja naknade nematerijalne štete. Pravilno shvatanje ovih pojmova u kontekstu ustavnih garancija ljudskog dostojanstva, omogućuje zakonito odlučivanje o zahtevu za naknadu nematerijalne štete. U razmatranjima će se dati kraći prikaz nematerijalne štete prihvaćene u dosadašnjoj sudskoj praksi kod nas, kao i prema odredbama Zakona o obligacionim odnosima, te ostalim pravnim pravilima građanskog prava.

Ključne reči: *naknada štete, nematerijalna šteta, novčana naknada, subjekti naknade.*

UVODNA RAZMATRANJA

Nematerijalna šteta, kao pojam, je oblik štete koji se javlja kada je povrijeđeno neko lično, nematerijalno dobro oštećenog lica. Lična dobra su objekt građanskih prava ličnosti, tesno su vezana za ličnost i sadržana su u fizičkom i psihičkom integritetu čoveka i njegovim socijalnim odnosima i statusu koji uživa.¹ Nepovredivost čovekove ličnosti i njegovih socijalnih funkcija i pravnog statusa predmet je i građanskopravne zaštite.² Ta zaštita obuhvata sve pojavne oblike građanskih prava ličnosti koje imaju svoje pandane u javnom pravu, jer se nematerijalna šteta može uzrokovati povredom ljudskih prava.³

Pojam nematerijalne štete određen je prema odredbama člana 155. Zakona o obligacionim odnosima⁴ kao nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha. Iz ovako određenog pojma proizilazi da je sadržina nematerijalne štete povreda nematerijalnih, neimovinskih prava i dobara oštećenog, a do kojih povreda dolazi smrću bliskog srodnika, telesnom povredom, povredom časti i ugleda. Kada su ovim povredama oštećenom naneti fizički i duševni bolovi, psihički bolovi i strah, on ima pravo na naknadu nematerijalne štete.

Naknada nematerijalne štete je po svojoj prirodi satisfakcija, koja se daje oštećenom zbog povrede njegovih nematerijalnih dobara (čast, ugled, telesni integritet, smrt bliskog srodnika), to dakle i nije naknada, ni obeštećenje u pravom smislu reči, kao što je naknada koja se daje kod prouzrokovanja materijalne štete.

Svrha i suština dosuđivanja naknade za nematerijalnu štetu jeste: da oštećeni ovom satisfakcijom u najvećoj mogućoj meri, savlada posledice koje je pretrpeo i da što bezbolnije uspostavi onakav način života, kakav je imao pre prouzrokovanja nematerijalne štete, odnosno da ponovo uspostavi takozvanu psihičku ravnotežu.

Ovo je vrlo složen zadatak suda. Da bi se postigla napred izneta svrha i suština dosuđivanja nematerijalne štete, prilikom dosuđivanja novčanog iznosa, treba imati na umu da dosuđeni iznos novca ne predstavlja komercijalizaciju ličnih dobara

¹ Jožef Salma, Pravo ličnosti i/ili lična prava, u: Miloš Živković (ur.) *Liber Amicorum* Vladimir Vodinelić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu., 2019, str. 365-405; Alojzij Finžgar, Prava ličnosti, Službeni list SFRJ Beograd, 1988, str. 9-167. Živorad Rašević, Uvod u građansko pravo, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo Beograd, 2022, str. 139-145

² Morait, B. (2017). Aktualnosti pitanja naknađivanja nematerijalne štete. U: *Dvadeset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma, Zbornik radova sa savetovanja*, Istočno Sarajevo, str.505.

³ Vid.npr. Živorad Rašević, Preplitanja zabrane diskriminacije i prava ličnosti, Pravni život broj 12/2015, str. 387-403.

⁴ Zakon o obligacionim odnosima, Službeni list SFRJ, 29/78, 39/85, 45/89; Odluka USJ 57/89, Sl. list SRJ, br. 31/93, Sl. list SCG, br. 1/03-Ustavna povelja.

oštećenog i njegovo neosnovano obogaćenje s jedne strane, niti pak njegovu demoralizaciju i lišavanje prava na potpunu satisfakciju, s druge strane.

Treba imati na umu i posebno naglasiti da nematerijalna šteta nije cena ili vrednost pojedinog izgubljenog ili oštećenog nematerijalnog dobra (npr. gubitak dela tela). Ne postoji zvaničan „cenovnik” telesnih povreda ili pretrpljenog straha i bola. Međutim, u sudskoj i upravnoj praksi formirani su neki okvirni stavovi o iznosima naknad.⁵

Kod svakog konkretnog dosuđivanja naknade za nematerijalnu štetu treba u obrazloženju odluke, navesti svrhu i suštinu dosuđivanja nematerijalne štete, sa pozivanjem na okolnosti konkretnog slučaja. To će znatno smanjiti nerazumevanje i proteste oštećenih u smislu pitanja; zar izgubljena ruka vredi 400.000 dinara, a gubitak roditelja 200.000 dinara, i sl. Naknada nematerijalne štete se nikako ne može prihvatiti ni kao kazna, koju treba da plati štetnik oštećenom za prouzrokovanu nematerijalnu štetu. Novčana naknada za pojedine vidove nematerijalne štete određena je članovima 200.-202. Zakona o obligacionim odnosima. Naknada za navedene vidove nematerijalne štete uglavnom je prihvaćena kod sudske prakse pre donošenja Zakona o obligacionim odnosima, a analizirajući napred citirane zakonske odredbe, pouzdano se može zaključiti, da je zakonodavac ovim Zakonom preuzeo opšte prihvaćene stavove sudske prakse u ovoj oblasti.

Treba još napomenuti da je zbog specifičnosti nematerijalne štete, odnosno zbog njene pravne prirode i vremena trajanja, posebnom zakonskom odredbom regulisano da se može dosuditi naknada za buduću nematerijalnu štetu, ako je po redovnom toku stvari, izvesno da će ona trajati i u budućnosti. Članom 203. Zakona o obligacionim odnosima regulisano je da će sud će na zahtev oštećenog dosuditi naknadu za buduću nematerijalnu štetu, ako je po redovnom toku izvesno da će ona trajati i u budućnosti. Kad je reč o ovom institutu onda treba napomenuti, da se uglavnom pojavljuje kod naknade za duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti, za duševne bolove zbog unakaženja i za duševne bolove zbog smrti bliskog člana porodice, te teškog invaliditeta. Po prirodi stvari šteta nastala u ovim slučajevima, kao nematerijalna šteta, traje ne samo u toku izazvanog događaja ili kratko vreme nakon njega, već znatno duže, a često i do kraja života. Nešto je druga situacija kod pretrpljenog fizičkog bola i straha, jer je očigledno da fizički bolovi i strah imaju određeno trajanje, koje je po pravilu prilikom sudskog odlučivanja o naknadi štete već prošlo.

⁵ Vlada Republike Srbije je na osnovu Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju ranije donela Uredbu o naknadi štete na licima, koja je određivala raspone iznosa za sve vrste povreda, kao i iznose u slučaju psihičkog bola i straha. Vidi: Uredba o naknadi štete na licima “Službeni glasnik RS” broj 34/2010 od 13.maj 2010.godine.

U nastavku su analizirani određeni vidovi nematerijalne štete, i to naknada za fizičke bolove, naknada za duševne bolove zbog umanjene fizičke aktivnosti, naruženosti, za pretrpljeni strah i smrt bliskog srodnika. U zaključku su sumirani rezultati ovog pregleda.

1. Naknada za fizičke bolove

U obligacionom pravu Srbije (kao i Slovenije, Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine) pretrpljeni fizički bolovi su regulisani kao jedan od pravno priznatih oblika nematerijalne štete.⁶ Fizički bol kao manifestacija povrede tela najčešći je oblik nematerijalne štete. Kada se govori o pretrpljenom bolu, može se reći da je bol osećaj ili osećanje subjektivnog karaktera koje se javlja kod ljudskog bića u slučaju narušavanja telesnog integriteta.⁷ Za postojanje fizičkog bola kao osnova za štetu nužno je utvrditi neke objektivne elemente, a to su priroda i obim pretrpljene povrede, sa eventualnim komplikacijama nastalim u toku lečenja. Subjektivni kriterijum kod ovog oblika štete je zapostavljen, jer unosi neizvesnost s obzirom da se radi o fizičkom bolu, osećaju koji registruje nervni sistem.⁸

Fizički bolovi kod oštećenog nastaju kao posledica povrede telesnog integriteta. Najčešći je slučaj nanošenje teške telesne povrede nekim predmetom, hirurškom intervencijom, padom sa visine, radom sa opasnom stvari i slično. U ovim i sličnim slučajevima oštećeni trpi fizičke bolove različitog intenziteta ili vremena trajanja. To mogu biti bolovi najjačeg intenziteta. Kada je povređivanje postepeno i dugotrajno, sa dislokacijom – pomeranje kostiju i teškim razaranjima mišićnog tkiva (stroj u pokretu postepeno zahvata ruku ili nogu oštećenog i razara mišićno tkivo, te lomi kosti sve dok neko ovaj stroj ne isključi iz pogona) ili bolova slabog intenziteta (na primer, kod stavljanja jedne ili dve kopče, kod posekotine ruke ili noge). Trajanje bola može biti vrlo kratko, kao primer, kod manjih posekotina ili pak vrlo dugo, kao kod bolova i povreda sa razaranjem mišićnog tkiva i dislokacije kostiju, gde je neophodno više hirurških intervencija, a zatim rehabilitacija (razrađivanje ruke, koja je posle operacije nepokretna u lakatnom zglobu).

Intenzitet bola i dužina njegovog trajanja određuje se prema nalazu veštaka – najčešće specijalista iz oblasti ortopedije, traumatologije, hirurgije ili medicinske rehabilitacije zavisno od prirode bolesti, a po pravilima medicinske nauke i iskustvu veštaka stečenom neposrednim radom sa povređenima. Treba uvek imati na umu i o

⁶ Mrvic Petrović, N., Petrović, Z. (2016). Naknada štete za pretrpljene fizičke bolove. *Strani pravni život*, br. 4, str. 9.

⁷ Stevanović, N. (2012). Naknada nematerijalne štete za pretrpljene fizičke bolove, *Tokovi osiguranja*, br. 2, str. 73.

⁸ Radovanov, A. (2010). Naknada nematerijalne štete, *Pravo - teorija i praksa*, 9 (10), str. 28.

tome upozoriti veštaka, da se izjasni o bolovima u konkretnom slučaju, odnosno vodeći računa o telesnoj psihofizičkoj konstelaciji oštećenog, godinama starosti i specifičnosti telesne povrede, jer svaka individua u zavisnosti od gore navedenih elemenata neće trpeti iste bolove.

Intenzitet bola može se utvrđivati prema skali od 1–10, procentualno ili pak rangiranjem kao slab, jači, srednji, najjači. Uvek treba zahtevati da se veštak izjasni koliko je vremena trajao bol određenog intenziteta, na primer: bol najjačeg intenziteta bio je za vreme povređivanja i prilikom hirurške intervencije, bol srednjeg intenziteta trajao je 30 dana nakon hirurške intervencije, bol slabog intenziteta 60 dana nakon toga i sl.

Visina naknade za ovaj vid nematerijalne štete određuje se prema svim okolnostima slučaja (težina povrede, mesto povrede, način povređivanja, način lečenja, način i broj hirurških intervencija, dužina trajanja hirurške intervencije, način izvođenja rehabilitacije, godine starosti i sl.).⁹ Ukoliko su bolovi takvog intenziteta i dužine trajanja da su zanemarljivi, tada se naknada za ovaj vid ne dosuđuje (na primer, bolovi izazvani običnom posekotinom koji su trajali nekoliko časova).

2. Naknada za duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti

Imajući u vidu zakonski naziv, za ovaj vid štete koji je dat u naslovu, treba odmah konstatovati, da je od ovog vida nematerijalne štete Zakon o obligacionim odnosima uveo novu koncepciju u odnosu na opšte prihvaćenu sudsku praksu pre stupanja na snagu ovog Zakona. Prema pravnim pravilima imovinskog prava i prihvaćenoj sudskoj praksi naknada se određivala zbog pojačanih napora u životu, koji su nastali kao posledica smanjene životne aktivnosti. Bilo je više naziva za ovaj vid štete, ali ćemo navesti samo nekoliko, koji su se najčešće upotrebljavali: smanjena životna sposobnost, umanjena životna aktivnost, smanjena opšta životna sposobnost i dr., a sve sa istim značenjem.¹⁰

Uočljivo je da je po sudskoj praksi naknada dosuđivanja zbog fizičkog trpljenja oštećenog, koji je imao kao posledicu telesne povrede. Naknada je dosuđivana zbog smanjene životne aktivnosti i ulaganja pojačanih napora u životu. Što je bio veći stepen smanjene životne aktivnosti, to je oštećeni morao ulagati veće napore u životu, pa je srazmerno tome i dosuđivana naknada u većem iznosu.

Zakon o obligacionim odnosima ima drugi konceptijski prilaz. Naknada se prema odredbama ovog Zakona ne dosuđuje zbog fizičkog trpljenja oštećenog, niti

⁹ Despotović, D., (2020). Odgovornost poslodavca za štetu pričinjenu radniku na radu ili u vezi sa radom, Rogatica, Slobomir P Univerzitet, str. 91-94.

¹⁰ Despotović, D., op.cit., str. 94-96.

zbog fizičkih ulaganih napora u životu, već zbog duševnih bolova koji nastaju kao posledica umanjene životne aktivnosti. Naglasak je dakle na unutrašnjem duševnom preživljavanju i trpljenju oštećenog, koje nastaje i traje zbog umanjene životne aktivnosti.. Sud u svakom konkretnom slučaju mora utvrditi intenzitet štete i dužinu trajanja i način manifestovanja duševnih bolova koje oštećeni trpi zbog umanjene životne aktivnosti. Duševni bolovi mogu, ali ne moraju uvek biti u srazmeri sa stepenom ili procentom umanjavanja životne aktivnosti oštećenog. Ako je životna aktivnost umanjena u većem procentu, za pretpostaviti je da će oštećeni trpeti veće duševne bolove, no to ne mora biti uvek pravilo. Duševni bolovi zavise od čitavog niza okolnosti, naročito od psihofizičkih svojstava oštećenog, njegovog karaktera, načina dosadašnjeg života, sredine u kojoj živi, stepena obrazovanja i inteligencije, godine starosti i dr.

Jednom reči, različite individue neće imati iste duševne bolove kod istog stepena umanjavanja životne aktivnosti. Na primer, duševni bolovi zbog gubitka ruke neće biti isti kod devojke u 17-oj godini, žene u 50-oj godini, deteta u 10-oj godini i muškarca u 70-oj godini. Kad se ovom elementu – dodaju ostali elementi, kao što su karakter, stepen obrazovanja, sredina i dr., onda je jasno da naknadu treba odmeriti posebno u svakom konkretnom slučaju.

Iz napred navedenih razloga ne dolazi u obzir nikakvo utvrđivanje nekih tabela ili tarifa po kojima bi se određivala naknada. Treba utvrditi jedinstvene kriterijume i merila, po kojima se ova naknada određuje, radi ujednačavanja sudske prakse. Ponovo se podvlači da je svaki slučaj, slučaj za sebe, o čemu sudovi moraju posebno voditi računa.

Treba takođe napomenuti da je pogrešno i nezakonito upotrebljavati pojam telesno oštećenje, odnosno dosuđivati naknadu zbog telesnog oštećenja. Ovo iz razloga što je telesno oštećenje medicinski pojam, a ne pravni. Naime, kao posledica telesnog oštećenja nastaju umanjene životne aktivnosti i umanjene radne sposobnosti.

U prvom slučaju kad je nastalo umanjene životne aktivnosti prema pravnim pravilima građanskog prava dosuđuje se naknada zbog pojačanih napora u životu koje oštećeni ulaže zbog smanjene životne aktivnosti, a prema odredbama Zakona o obligacionim odnosima zbog duševnih bolova koje oštećeni trpi zbog umanjavanja životne aktivnosti.

U drugom slučaju, radi se o materijalnoj šteti. Napominje se da procenat telesnog oštećenja ne mora biti isti sa procentom smanjene životne aktivnosti ili umanjene radne sposobnosti. Procenat telesnog oštećenja određuje se isključivo prema pravilima medicinske nauke.

Neophodno je da sudovi utvrde u svakom konkretnom slučaju, posebno, koliki je stepen telesnog oštećenja i kao posledica toga, koliko je umanjena opšta životna

sposobnost, a koliko je umanjena radna sposobnost. Posebno je potrebno utvrditi koliki su duševni bolovi oštećenika u svakom konkretnom slučaju, koji su nastali kao posledica umanjivanja životne aktivnosti.

U radnom pravu, radna sposobnost se takođe utvrđuje ukoliko je i to predmet spornog odnosa, s tim što se posebno mora ceniti profesija oštećenog i kroz ovu prizmu ceniti eventualno smanjenu radnu sposobnost. Isti stepen telesnog oštećenja imaće različito umanjenu radnu sposobnost, u zavisnosti od profesije odnosno radnih zadataka. Na primer, ako su oštećena tri prsta na levoj ruci, stepen telesnog oštećenja će biti isti za svakog, ali radna sposobnost ne. Ako je u pitanju daktilograf, radna sposobnost mu je znatno umanjena, a ako je na primer u pitanju sudija, radna sposobnost u ovom slučaju uopšte neće biti umanjena.

Kod određivanja naknade za pretrpljene duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti treba sprovesti dokaz saslušanjem veštaka medicinske struke na okolnosti umanjene životne aktivnosti kao i okolnosti pretrpljenog duševnog bola. Veštačenje umanjene životne aktivnosti je najsloženije veštačenje u okviru nematerijalne štete. Ne postoje kriterijumi za precizno primenjivanje procenta u ekspertizi posledica telesnih povreda, kao prihvaćene mere od suda i medicine, iz čega proizlaze brojna neslaganja i suprotna lekarska mišljenja.¹¹ Na ove poslednje okolnosti treba po pravilu saslušati i oštećenog. Naravno, da oštećenog ne treba pitati u stilu „kakve imaš duševne bolove”, već ga treba saslušati na okolnosti o načinu njegovog dosadašnjeg života, navikama, sklonostima, načinu razmišljanja i dr., te da navede u čemu se promenio njegov dosadašnji život, nakon pretrpljene štete. Nakon što se uzme u obzir nalaz veštaka i cena napred navedene okolnosti, određuje se takozvana pravična naknada, odnosno satisfakcija u novcu, vodeći računa o svrsi i suštini dosuđivanja nematerijalne štete, o čemu je već ranije bilo reči. Takođe, treba napomenuti da, sud o ovome vodi računa i na osnovu opšte poznatih životnih okolnosti. Na visinu naknade štete utiče i životno doba oštećenog, intenzitet kao i vreme trajanja duševnih bolova. Postoje slučajevi i kada se stanje oštećenog pogorša nakon donešene presude, što ima za posledicu još više smanjenje njegove životne aktivnosti, tada presuda može biti izmenjena jer se radi o novoj šteti.¹²

¹¹ Šćepanović, G. (2016). Veštačenje umanjene životne aktivnosti u parnici - izazovi i dileme. *Časopis Vještak*, 2(1), str. 38.

¹² Bećirović-Alić, B., Ahmetović Ljajić, A. (2018). Naknada nematerijalne štete u teoriji i sudskoj praksi Republike Srbije, *Ekonomski izazovi*, 7(13), str. 144.

3. Naknada za pretrpljene duševne bolove zbog naruženosti

Naruženje bi se moglo definisati kao narušavanje dotadašnjeg spoljašnjeg izgleda ili sklada tijela odnosno dela tijela oštećenog ili kao narušenje neke telesne funkcije.¹³ Pojam naruženosti, koji upotrebljava Zakon o obligacionim odnosima, treba tumačiti kao promjenjen estetski izgled, estetska unakaženost koja se manifestuje kod oštećenog, a koja je nastala kao posljedica određenih fizičkih ili psihičkih trauma. Za naknadu ovog vida nematerijalne štete nije dovoljna sama unakaženost. Kao posljedica unakaženosti mora se manifestovati duševni bol kod oštećenog, jer se naknada daje za duševne bolove koji nastaju kao posljedica unakaženosti. Samo postojanje estetskog defekta bez duševnog bola ne bi bio dovoljan osnov za dosuđivanje naknade štete zbog naruženosti.¹⁴ I u ovom slučaju treba voditi računa o psihofizičkim svojstvima ličnosti oštećenog, jer se određena unakaženost ne izražava na iste načine i u istom stepenu kod svih individua, kroz iste duševne bolove. Nema potrebe razjašnjavati, da ista fizička unakaženost (na primer, vidni ožiljak – šav posle operacije na licu) ne izaziva isti stepen duševnih bolova kod svih osoba (na primer, kod devojke u 18. godini života ili muškarca u 70-oj godini života). Stoga se preporučuje da se pored veštaka medicinske struke koji utvrđuje stepen fizičke naruženosti, sasluša i veštak neurolog ili psihoneurolog, na stepen duševnih bolova. Kod neposrednog odlučivanja u sudu o ovom vidu štete, poželjno je da se i sud pored nalaza veštaka, ličnim uvidom uveri u fizički stepen naruženja, tako što će od oštećenog zahtevati, ukoliko ožiljak nije na vidnom mestu da se pokaže ožiljak, koji je na primer pokriven odećom na ruci, nozi ili slično. Ne postoje potpuno medicinski objektivizirani kriterijumi na osnovu kojih vještak može odrediti stepen naruženja.¹⁵ Na okolnosti na koji način se manifestuju ovi duševni bolovi, kao posljedica naruženosti i u kojim životnim situacijama, neophodno je saslušati oštećenog. Napominje se da u ovom slučaju sud treba da ima aktivnu ulogu i da sam zaključi koliki mogu biti duševni bolovi oštećenog, a prema opšte životnom iskustvu i svim drugim okolnostima. Napominje se da sud prilikom saslušanja oštećenog mora biti posebno pažljiv, da ne bi došlo do povrede ličnosti oštećenog i drugih neprijatnosti i da se ti bolovi još više ne manifestuju.

¹³ Medić, D. (2014). Značaj vještačenja u parnicama za naknadu nematerijalne štete, *Časopis Vještak*, 1(1), str.26.

¹⁴ Radovanov, A. (2010). *Naknada nematerijalne štete*, str. 32.

¹⁵ U sudskoj praksi se naruženost dijeli u tri kategorije: naruženje jakog stepena, naruženje srednjeg stepena i naruženje lakog stepena – navedeno prema: Radovanov, A. (2008). Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete de lege lata i de lege ferenda, u *Izmena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje*, Zlatibor, str. 74.

Fizički način manifestovanja unakaženosti može biti vrlo različit. Gubitak vitalnog dela tela (ruka, noga, oko), vidni znak nakon operativnog zahvata, promena normalnog položaja određenog dela tela (skraćenje noge, ukočenost vrata i to kod fizičkih trauma, a ne isključuje se i mogućnost određenih unakaženja kao posledica fizičkih trauma – specifičan pogled, držanje i sl.).

Unakaženost se može fizički manifestovati u svakoj prilici, prilikom susreta oštećenog sa okolinom ako je unakaženje vidno, odnosno na vidnom mestu, kao što su gubitak ruke, ožiljak na licu. U određenim životnim situacijama, ako je unakaženje na delu tela koji se normalnim životnim aktivnostima ne zapaža normalnom upotrebom obuće, odeće (ožiljak na nadlaktici, u predelu leđa i slično). U ovim slučajevima unakaženost se fizički manifestuje samo u izuzetnim slučajevima, ali koji se normalno javljaju u životu (skidanje na plaži, pregled kod lekara, nošenje letnje odeće i sl.).

Treba napomenuti da se duševni bolovi mogu manifestovati, a najčešće se i manifestuju kod oštećenog ne samo u onim situacijama kada je ožiljak vidan fizički i izložen fizičkoj prisutnosti okoline i ako tada može biti najjači, već i u onim slučajevima kada taj ožiljak nije vidan. To unutrašnje preživljavanje, unutrašnje – psihičko stanje oštećenog, mora da se ceni da je nastalo kao posledica fizičke naruženosti, tako da i lice čije se fizičko naruženje samo izuzetno manifestuje može imati stalne duševne bolove, a ne samo prilikom fizičke manifestacije naruženosti.

Ističe se da se naknada za ovaj vid štete posebno ima ceniti kod osoblja čiji je izgled značajan u vršenju njihove funkcije (filmski i pozorišni glumci, tzv. spikeri i sl.). No, kod utvrđivanja naknade u ovim slučajevima nikako se ne sme pomešati odnosno gubiti iz vida, da se dosuđuje naknada zbog duševnih bolova kao neimovinska šteta za razliku od imovinske štete koja bi se dosuđivala zbog eventualno manjih primanja zbog promene profesije.

Posebno pitanje je kako treba da postupi sud kada oštećeni zahtijeva naknadu za naruženost, a vještak utvrdi da bi se naruženost mogla ukloniti plastičnom operacijom. Mišljenja smo da je tada potrebno utvrditi da li se prilikom ove hirurške intervencije radi o zahvatu kojem bi se po redovnom toku stvari podvrgao svaki čovek bez rizika od štetnih posljedica.¹⁶

Zakon o obligacionim odnosima je izričito naveo da se kod unakaženja daje naknada zbog duševnih bolova, koje trpi osoba koja je fizički unakažena. Način manifestovanja i trpljenja duševnih bolova može biti vrlo različit. Primera radi, navodi se da to može biti izbegavanje pojavljivanja u društvu, izrazita povučenost, agresivnost, preterano reagovanje oštećenog i situacijama gde toga ne bi bilo, da nije

¹⁶ Ovakav je stav i Vrhovnog suda Republike Slovenije-II Ips432/94 od 25.1.1996, navedeno prema: Medić D., Tajić, H. (2008). *Nematerijalna šteta u praksi*, Sarajevo-Banja Luka, str. 107.

ove naruženosti i sl. Ovo su vidni znaci. Međutim, kao što je to već napred napomenuto, postoji unutrašnje preživljavanje – psihičko stanje koje se ne mora vidno manifestovati fizički, pa i o tome treba sud da vodi računa prilikom odlučivanja o naknadi za ovaj vid štete. Ova koncepcija Zakona o obligacionim odnosima odstupa od sudske prakse kod nas, koja je postojala do donošenja Zakona. Do donošenja Zakona o obligacionim odnosima sudovi su dosuđivali naknadu zbog „estetskog unakaženja”, „naruženosti”, „smanjenja estetskog izgleda” i sl. Dakle, potenciran je bio stepen fizičkog unakaženja, dok se danas prema odredbama Zakona o obligacionim odnosima naknada daje za pretrpljene duševne bolove. No, treba reći da su sudovi i ranije vodili računa o ovoj okolnosti, odnosno cenili su kako određena estetska unakaženost ili smanjenje estetskog izgleda utiče na ličnost oštećenog u zavisnosti od sredine i drugih okolnosti. Zakon o obligacionim odnosima izričiti naglasak stavlja na unutrašnjem preživljavanju oštećenog, njegovom fizičkom izrazu i kao posledicama tih unutrašnjih preživljavanja. Tu se radi i o takozvanom povratnom dejstvu, odnosno obostranom međusobnom dejstvu fizičkih naruženosti i psihičkih – unutrašnjih bolova.

Visina naknade za ovaj vid može znatno da varira u zavisnosti od napred navedenih okolnosti. Kod određivanja naknade za ovaj vid štete u obrazloženju odluke, stepen fizičkog naruženja duševnih bolova, preporučljivo je dati opisno, jer će to mnogo jasnije biti izraženo, nego kada se ovi duševni bolovi navedu, kao teški, laki i sl., a posebno treba voditi računa da se oštećenom, navodima u obrazloženju sudske odluke ne stvaraju još jači duševni bolovi.

4. Naknada za pretrpljeni strah

Strah je unutrašnje psihofizičko preživljavanje, psihički poremećaj ličnosti oštećenog¹⁷ povodom nekog događaja, koje po pravilu nastupa naglo i neočekivano, a može nastati i neposredno pre događaja, za vreme događaja, kao i nakon događaja kojim se prouzrokuje. Na primer, strah pre određenog događaja nastupa kad oštećenik bude vezan na železničkoj pruzi i vidi nailazak voza, pa u poslednjem trenutku izbegne smrt, a bude samo teško telesno povređen. Ovde treba napomenuti, da se kao događaj smatra nastupanje telesnog povređivanja iako je i samo vezivanje i opažanje dolaska voza, činjenični događaj, od kojeg nastupa strah. U ovom i sličnim slučajevima, ne mora doći do povrede telesnog integriteta. Strah za vreme samog događaja nastupa, na primer, strah koji nastaje zahvatanjem ruke, kod gatera za sečenje drva. Strah posle događaja nastupa na primer, kada je oštećeni tako povređen,

¹⁷ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 409/85, navedeno prema: Ćosić R., (1998). Zakon o obligacionim odnosima sa aktuelnom sudskom praksom i registrom pojmova, Poslovni biro, Beograd, str. 113.

da je nastupila momentalna nesvestica kod njega, pa posle dolaženja svesti, oštećeni uviđa posledice.

Strah može biti primarni i sekundarni. Primarni strah je onaj koji nastupa odmah i to kako nakon štetnog delovanja (može i pre), a odnosi se po pravilu na sam štetni događaj. Sekundarni strah je onaj koji nastaje nakon štetnog događaja, a po pravilu se odnosi na posledice.

Postoji strah po život koji nastaje prouzrokovanjem događaja gde je u pitanju život oštećenog, kao i strah od posledica, koji nastaje po pravilu u toku lečenja i nakon lečenja kod telesnih povreda, dok se još ne mogu sagledati posledice određene štetne radnje.

Sve napred navedene elemente utvrđuje veštak medicinske struke. Takvo stanje, straha i njegove posledice, može kompetentno da veštači samo lekar neuropsihijatar uz pomoć psihologa.¹⁸ Sud u svakom slučaju ceni nalaz veštaka. No, treba napomenuti da i sam sudija kao i članovi veća imaju u vidu opšte životno iskustvo i određenu praksu u radu, te mogu odrediti neke elemente straha (na primer, strah koji je oštećeni pretrpeo i manifestuje određene posledice prilikom saobraćajnog udesa, kojom prilikom mu je slomljena podlaktica).

Primeru radi, navodi se da je strah najjačeg intenziteta kod oštećenog, kod pada sa visokog tornja, kada mu je štetnik prineo nož do grla u fizičkom obračunavanju, kad je vezan na železničkoj pruzi i vidi nailazak voza i sl.

Naknada za pretrpljeni strah prema opšte prihvaćenim stavovima i sudskoj praksi dosuđuje se samo u slučajevima ako su ispunjeni sledeći uslovi: da je strah jačeg intenziteta, da je duže trajao i da je ostavio određene posledice trajnijeg karaktera.

Intenzitet straha se može određivati prema stepenu na primer od 1 – 10, procentualno ili sa formulacijom kao strah slabijeg intenziteta, strah srednjeg intenziteta i strah jačeg intenziteta. Dužina trajanja straha određuje se prema delovanju štetnog događaja i posledicama u svakom konkretnom slučaju. Napominje se, da je neophodno da se utvrdi koliko je strah određenog intenziteta vremenski trajao, odnosno da se za svaki stepen intenziteta straha utvrdi vremensko trajanje.

Posledice koje se traže kao uslov, ne moraju da budu psihičkog karaktera, odnosno posledice straha ne moraju i ne treba da budu psihičke prirode, kao uslov da bi se dosudila naknada za ovaj vid. Ako su kao posledice straha nastali određeni psihički poremećaji u pitanju je opšta životna aktivnost, a što je poseban vid nematerijalne štete. Posledice straha koje se traže kao uslov, da bi se dosudila naknada za ovaj vid štete, treba ceniti po tome da je strah od određenog događaja ostavio posledice u posebnom doživljavanju i reagovanju oštećenog na neke druge

¹⁸ Radovanov, A., Naknada nematerijalne štete, str. 31.

okolnosti kojih ne bi bilo, da nije bilo štetnog događaja. Takve posledice su neophodne da bi se dosudila naknada za pretrpljeni strah, bile bi duže vreme strahovanja kod prelaska ulice, uznemirenost od buke motornog vozila, posebno preživljavanje svakog saobraćajnog udesa drugog lica i sl., ako je bio u pitanju saobraćajni udes. Kod utvrđivanja ovih okolnosti uvek je neophodno saslušati oštećenog u svojstvu stranke. Potrebno je voditi računa o psihofizičkim svojstvima ličnosti, jer jedan te isti događaj ne može imati iste posledice kod različitih osoba.

Visina naknade za ovaj vid štete se kretala do sada u praksi u nešto nižem iznosu od naknade za fizičke bolove iako ima slučajeva, gde je strah znatno jačeg intenziteta od bolova, pa se dosuđuje i naknada koja je viša od naknade za pretrpljene bolove, što je potpuno opravdano.

Kod dosuđivanja naknada za pretrpljeni strah treba takođe voditi računa o intenzitetu takozvanog primarnog straha, tj. straha koji nastaje neposredno u vezi sa štetnim događajem, kao i straha po život, te i o intenzitetu takozvanog sekundarnog straha, odnosno straha koji nastaje po pravilu nakon straha izazvanog neposrednim dejstvom štetnog događaja, a odnosi se najčešće na ishod lečenja i neizvesnost posledica.

5. Naknada za pretrpljene duševne bolove zbog smrti bliskog srodnika

U pravnoj teoriji pod duševnim bolom smatra se stanje duševne patnje, stanje stalne tuge nezavisne od spoljnih događaja, što je glavni uzrok melanholije i depresije.¹⁹ Zakonska definicija duševnog bola ne postoji, ni u medicini, ni u pravu, pa ni u psihologiji. Za određivanje ovog pojma mora se poći od same povrede prava ličnosti, koja kod čoveka izaziva određeni subjektivni odnos ili stav prema povredi koja mu je nanesena, a koji predstavlja ustvari izvjesnu emociju. Iz toga proizilazi da je duševna bol emocija koja se javlja kod pojedinca čije je lično pravo ugroženo ili povređeno.²⁰

Prema odredbama člana 201. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima, u slučaju smrti nekog lica sud može dosuditi članovima njegove uže porodice (bračni drug, deca i roditelji) pravičnu novčanu naknadu za njihove duševne bolove, a prema odredbi stava 2. istog člana, takva naknada može se dosuditi braći i sestrama, ako je između njih i umrlog postojala trajna zajednica života. Treba imati u vidu i stav 4. koji glasi: „Naknada iz stava 1. i 2. ovog člana, može se dosuditi i vanbračnom drugu, ako je između njega i umrlog, odnosno povređenog postojala trajnija zajednica života.“

¹⁹ Trifunović P. (1998). Naknada neimovinske štete zbog smrti bliskog lica, *Pravni život*, 2 (10), str. 893.

²⁰ Počuća, M. (2008). *Naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha*. Novi Sad: Privredna akademija, str. 92.

Odmah vidimo da je Zakon odredio srodnike koji imaju pravo na ovu naknadu. To su: bračni drug, deca i roditelji. U svakom slučaju, braća i sestre samo ako je između njih i poginulog ili umrlog postojala trajnija zajednica života, imaju pravo na ovu naknadu, a izuzetno i vanbračni drug, samo ako je između njega i umrlog postojala trajnija zajednica života.²¹ U ovom slučaju, prilikom utvrđivanja činjenice postojanja trajnije zajednice života, sudska praksa se vezuje za odredbe Porodičnog zakona koji jasno definiše pojam vanbračne zajednice.

Prva kategorija srodnika, koji imaju pravo na ovu naknadu su dakle bračni drug, deca i roditelji. Ovi srodnici u svakom slučaju imaju pravo na naknadu bez obzira da li su sa poginulim živeli zajedno ili ne. Ovde se može postaviti pitanje, da li pravo na ovu naknadu imaju bračni drug poginulog u slučaju kada zajednica života više ne postoji, faktički je prestala, ali brak nije sudski razveden. Po slovu zakona pravo na naknadu ima i ova osoba, ali uvek treba ceniti da li je ova osoba smrću bračnog druga pretrpela duševne bolove i to prema sledećim kriterijumima: čijom je inicijativom i krivicom došlo do faktičkog raskida bračne zajednice života, vreme trajanja odvojenog života, da li su eventualno bračni drugovi kontaktirali i nakon prekida zajedničkog života, da li je neko od njih stupio u vanbračnu zajednicu sa drugom osobom, da li imaju dece iz jedne ili druge zajednice i sl.

Kod utvrđivanja naknade za ovaj vid štete nije potrebno saslušavati veštaka. Poželjno je saslušati oštećene, a naročito na okolnosti o načinu dosadašnjeg života, porodičnim odnosima, posećivanjima, odnosima jednog prema drugome i sl, a voditi računa, o svim svojstvima ličnosti oštećenih o kojima je bilo reči, kod razrade drugih vidova neimovinske štete. Kod utvrđivanja ovih okolnosti treba posebno voditi računa da ne dođe do povrede ličnosti oštećenog i na postavljanje oštećenom direktnog pitanja da li je imao bolove za pokojnim srodnikom i koliki su oni bili. Normalno je da sva lica neće isto trpeti duševne bolove.

Međutim ovde treba napomenute sledeće: različite vrste naknade među srodnicima istog stepena srodstva (roditelji) mogle bi izazvati negativne efekte i ne postići svrhu dosuđivanja ove vrste štete. Stoga se preporučuje srodnicima istog stepena srodstva dosuđivanje iste visine, a samo kad ima objektivno opravdanog razloga, visina ne treba da bude ista. O ovome obavezno navesti razloge u obrazloženju odluke. To bi bio na primer, slučaj kada bi roditelji izgubili sina, a jedan roditelj je napustio mnogo ranije zajednicu života zbog neslaganja sa sinom, kasnije stupio u vanbračnu zajednicu sa drugom osobom i iz ove zajednice ima decu kojoj posvećuje znatnu pažnju, dok sa poginulim sinom nakon razilaska uopšte nije

²¹ U jednom slučaju sud je odbio zahtjev zaručnice na naknadu za pretrpljene duševne boli zbog smrti zaručnika, s obrazloženjem da zaručnica ne dolazi u krug lica koja imaju pravo na tu naknadu, iako je ona nesumnjivo teško patila zbog smrti njenog izabranika. Navedeno prema: Bikić, A. (2010). *Naknada štete*. Sarejevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 139.

kontaktirao. Naravno, da i ovaj roditelj ima pravo na naknadu, jer i on može da trpi, a u najvećem broju slučajeva i trpi duševne bolove, ali nema sumnje da su duševni bolovi manji od duševnih bolova drugih roditelja koji je ostao i živio u zajednici sa poginulim sinom i nije zasnivao drugu bračnu i vanbračnu zajednicu života.

Druga kategorija srodnika koja imaju pravo na ovu naknadu su braća i sestre, ali samo ako je između njih i poginulog postojala trajnija zajednica života. Nema zakonskih odredbi koje bi vremenski bliže precizirale šta se smatra trajnijom zajednicom života. No specifičnost ovog instituta nalaže, da se naknada dosuđuje braći ili sestrama, ako je poginuli u momentu smrti živio u stalnoj zajednici života sa ovim osobama, a pojam trajnije zajednice života treba prihvatiti tako da poginuli nije došao da bude kod braće odnosno sestre samo privremeno, određeno vreme (na primer, da obavi određene poljoprivredne radove i sl.). Međutim, vremenom se u dijelu sudske prakse formirao stav da zajednica života ne mora biti poistovjećena sa zajedničkim domaćinstvom, ako druge okolnosti, kao što su emotivna povezanost, česte posjete, zajednički organizovana ishrana i druge potrebe, ukazuju na to da su braća ili sestre bili veoma vezani jedno za drugo.²²

ZAKLJUČAK

Nematerijalna šteta predstavlja ključni segment pravnog sistema koji služi za zaštitu nematerijalnih dobara ličnosti, kao što su čast, ugled, telesni integritet, i emotivni i psihički mir. U skladu sa članom 155. Zakona o obligacionim odnosima, nematerijalna šteta se definiše kao nanošenje fizičkog ili psihičkog bola ili straha, čime se jasno utvrđuje pravni okvir za pravično dosuđivanje naknade za pretrpljene duševne i fizičke posledice.

Posebno važno je naglasiti da nematerijalna šteta nije trgovina nematerijalnim dobrima oštećenog niti kazna za štetnika, već pravni mehanizam za obezbeđenje satisfakcije oštećenom, omogućavajući mu da što bezbolnije prevaziđe posledice prouzrokovane povredom. Svaki vid nematerijalne štete, kao što su duševni bolovi zbog umanjene životne aktivnosti, naruženosti, straha ili smrti bliskog člana porodice, nosi sa sobom specifične emotivne, psihološke i socijalne implikacije koje treba uzeti u obzir prilikom određivanja visine naknade.

U svetlu pravnog okvira koji se usmerava ka zaštiti ljudskog dostojanstva, sudovi su dužni da pravilno procene svaki pojedinačni slučaj i da dosude pravičnu

²² U jednom slučaju sud je našao da se radi o trajnijoj zajednici između dvije sestre koje su živjele svaka u svom stanu, ali su pretežno vrijeme provodile zajedno, posebno iz razloga što su bile u poznijoj životnoj dobi o dugi niz godina su bile upućene jedna na drugu, obzirom da je smrtno stradala sestra u 77. godini života, a razvedena je bila 35 godina i bez djece, dok je tužiteljici 75. godina života i udovica je već 40 godina – Odluka VS RH Rev. 2818/98 od 29.9.1998.god. Navedeno prema: Bikić, A. (2010). *Naknada štete*, str. 139.

naknadu koja će oštećenom omogućiti ponovno uspostavljanje psihičke ravnoteže i normalan životni tok. Ovaj pristup ne samo da štiti prava oštećenih već i jača integritet pravnog sistema u suočavanju sa kompleksnim situacijama koje povređuju ličnost i dostojanstvo pojedinca. U tom smislu, ovde izneseni vidovi naknade nematerijalne štete zbog povrede ličnih dobara mogu da se postave u kontekst zaštite ljudskog dostojanstva iz čl. 23. Ustava RS²³ (Dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti), kao merila osnovanosti zahteva za naknadu štete i pravičnosti dosuđenih naknada.

Kroz analizu pravnih normi i sudske prakse, jasno je da se nematerijalna šteta ne može svesti na materijalne kriterijume ili standardizovane tabele, već zahteva individualni pristup svakom slučaju. Ovakav pristup osigurava da pravda bude dostupna svima, štiteći osnovna ljudska prava i dostojanstvo svakog pojedinca u društvu.

²³ „Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite. Svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom.“ „Sl. Glasnik RS broj: 98/06 i 115/21

Danijela Despotović, PhD, Associate Professor
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad,
University Business Academy in Novi Sad

Živorad Rašević, PhD, Associate Professor
Faculty of Business Economics and Entrepreneurship in Belgrade

TYPES OF COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGE IN THE FUNCTION OF HUMAN DIGNITY PROTECTION

Abstract:

Compensation for non-pecuniary damage has long been a contentious issue in legal doctrine and judicial practice. Before delving into the specific types of non-pecuniary damage and compensation for these types, the authors will briefly outline its essence, definition, content, legal nature, purpose, and the core of awarding compensation for non-pecuniary damage. A correct understanding of these concepts in the context of constitutional guarantees of human dignity, enables lawful judicial decision-making for non-pecuniary damage. The essay will provide a concise overview of non-pecuniary damage recognized in previous case law in the Serbian legal system, provisions of the Law on Obligations, and the principles of civil law.

Keywords: *compensation, non-pecuniary damage, monetary compensation, compensation recipients.*

Literatura

1. Bikić, A. (2010). *Naknada štete*. Sarejevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
2. Bećirović-Alić, B., Ahmetović Ljajić, A. (2018). Naknada nematerijalne štete u teoriji i sudskoj praksi Republike Srbije, *Ekonomski izazovi*, 7(13).
3. Ćosić R., (1998). *Zakon o obligacionim odnosima sa aktuelnom sudskom praksom i registrom pojmova*, Poslovni biro, Beograd.
4. Despotović, D., (2020). Odgovornost poslodavca za štetu pričinjenu radniku na radu ili u vezi sa radom, *Rogatica*, Slobomir P Univerzitet.
5. Finžgar, A. (1988). *Prava ličnosti*, Službeni list SFRJ Beograd, 1988.
6. Morait, B. (2017). Aktuelnosti pitanja naknađivanja nematerijalne štete. U: *Dvadeset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma*, Zbornik radova sa savetovanja, Istočno Sarajevo.
7. Medić D., Tajić, H. (2008). *Nematerijalna šteta u praksi*, Sarajevo-Banja Luka.
8. Medić, D. (2014). Značaj vještačenja u parnicama za naknadu nematerijalne štete, *Časopis Vještak*, 1(1).
9. Mrvić Petrović, N., Petrović, Z. (2016). Naknada štete za pretrpljene fizičke bolove. *Strani pravni život*, br. 4.
10. Počuča, M. (2008). *Naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha*. Novi Sad: Privredna akademija.
11. Rašević, Ž., (2022). *Uvod u građansko pravo*, Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo Beograd.
12. Rašević Ž., (2015), Preplitanja zabrane diskriminacije i prava ličnosti, *Pravni život* br. 12/2015.
13. Radovanov, A. (2008). Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete de lege lata i de lege ferenda, u *Izmena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje*, Zlatibor.
14. Radovanov, A. (2010). Naknada nematerijalne štete, *Pravo - teorija i praksa*, 9 (10).
15. Salma, J., (2019). *Pravo ličnosti i/ili lična prava*, u: Miloš Živoković (ur.) *Liber Amicorum Vladimir Vodinelić*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu.
16. Stevanović, N. (2012). Naknada nematerijalne štete za pretrpljene fizičke bolove, *Tokovi osiguranja*, br. 2.

17. Šćepanović, G. (2016). Veštačenje umanjene životne aktivnosti u parnici - izazovi i dileme. *Časopis Vještak*, 2(1).
18. Trifunović P. (1998). Naknada neimovinske štete zbog smrti bliskog lica, *Pravni život*, 2 (10).
19. Zakon o obligacionim odnosima, Službeni list SFRJ, 29/78, 39/85, 45/89; Odluka USJ 57/89, Sl. list SRJ, br. 31/93, Sl. list SCG, br. 1/03-Ustavna povelja.
20. Uredba o naknadi štete na licima „Službeni glasnik RS” broj: 34/2010 od 13.maj 2010.godine.
21. Ustav Republike Srbije, „Sl. Glasnik RS“ broj: 98/06 i 115/21.